

Original Article

A Reflection on the Concept of relativity of Fault in Contracts with a Comparative Study in English and French law

Alireza Yazdanian¹, Noora Ehsangar^{*2}

¹ Associate Professor of private law at Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

² Ph.D. in private law, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

[20.1001.1.24237566.1403.8.1.9.0](https://doi.org/10.22080/LPS.2023.25662.1534)

[10.22080/LPS.2023.25662.1534](https://doi.org/10.22080/LPS.2023.25662.1534)

Received:

June 24, 2023

Accepted:

July 22, 2023

Available online:

August 10, 2023

Keywords:

Contract, Obligation, Relativity of fault, Third party, Liability.

Abstract

The principle of "the effect "relative effect of the contract" or the principle of "relativity of contracts" is a well-known principle in the law of obligations, which is recognized as the principle in all Legal systems. Based on this principle, the obligations of the contract are the responsibility of the parties to the contract, and the benefits belong to the parties, and it does not create obligations for third parties. Also, third parties cannot expect profit from the contract. However, the principle of relativity of fault in terms of the effect of breach of contractual obligation on the rights of third parties is apparently contrary to the fact that this question can be raised, if obligations are violated in a contract and damage is caused to a person or third parties, is this breach of contract by the parties to the contract as a fault can be invoked? In French law, the discussion of the relativity of contractual fault is raised, and in English law, the examination of some opinions shows the tendency of this legal system to raise this issue, which is raised in this article with a comparative study of Iranian law. It seems that contractual fault has a relative concept and despite the principle of relativity of the contract, there is an advantage for the third party to rely on breach of contractual obligation to claim damages.

*Corresponding Author: Noora Ehsangar

Address: Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

Email: Noora_ehsangar@yahoo.com

Extended Abstract

1. Introduction

The increasing expansion of contracts in social relations has caused the effects of some of them are not limited to the parties of the contract despite the principle of "privity of contract. It is possible for the party or parties of the contract to intentionally or negligently violate their contractual obligations and cause damage to the third party. In this regard, a fault committed by one party of the contract and considered a contractual fault of the other party cause damage to third parties. The argument that the violation of a contractual obligation towards a third party is considered a legal occurrence that the third party can invoke as a harmful act to claim damages from the breaching obligee has been raised under the idea of privity of contractual fault

Comparatively, in French law, this idea has been raised at the doctrine level, and this doctrinal idea has been affected by the judicial procedure. In English law, despite not specifying the idea of the privity of contractual fault, there are several cases regarding the possibility of citing the third party's violation of contractual obligations to claim damages, which led to the prediction of the conditions for claiming damages by the third party. In Iranian law, due to the newness of the idea of the privity of contractual fault, not only it has not been mentioned in jurisprudential texts, but also it has not been proposed in legal works except for a few, and it has not been observed any independent text that fully examines its concept and effects.

This manuscript seeks to answer these questions: Is the third party able to invoke the contractual fault between the parties in the case of tort law?

Is the type of contractual obligations of the parties (**Obligation of Result and Mean**) in relation to the third party also effective in terms of proving the harmful act element?

In case of intentional breach of contract, is this fault towards the third party also considered intentional?

2. Methodology

In this article, to obtain the results, a descriptive-analytical method with comparative study has been used to analyze the data obtained through the study of the available sources.

3. Findings

Contrary to privity of contract, which implies that the third party has no interest in the contract, but based on the idea of privity of contractual fault, sometimes the contract can have the advantage for the third party that breach of contract or contractual fault can be a reason for the third party to demand damages, and in **Obligation of Result** cases does not require proof of separate fault. The idea that has been emphasized by doctrine and judicial practice in France, and in order to protect the victim, the burden of proving fault has been removed from its shoulders.

4. Conclusion

The origin of the concept of privity of contractual fault is French law. In English law, without specifying this idea, some cases include its provisions. The principle of privity of fault in terms of the impact of breach of contractual obligation on the rights of third parties is apparently against the principle of privity of contract, according to which, for the injured third party, it provides the possibility of invoking breach of contractual obligation in the sense that the breach of contractual obligation by one of the parties of the

contract can be considered as a legal occurrence and one of the elements of tort law for the benefit of the third party, and the third party can demand damages without the need to prove separate fault.

In English law, the acceptance of the responsibility of the obligee of the contract who performed the subject of the contract negligently towards third parties depends on the existence of duty of care, breach of duty as a result of negligent behavior, loss and causal relationship between negligence and loss. By using the legal results obtained in the studied legal systems and in the implementation position, it was determined that on the one hand, the duty of care is the special establishment of the common law. The sum of the first and second pillars can be called fault in comparison to the legal systems of Iran and France, that the standard expected from the behavior and performance of the defendant in English law, as in the legal systems of Iran and France, is a reasonable and conventional person. On the other hand, the last three pillars are equivalent to the conditions of responsibility in French and Iranian law.

It seems that the effect of the type of contractual obligations towards the third

party in terms of the burden of proof in the civil liability lawsuit is such that if the third party suffers a loss due to the violation of the contractual In order to facilitate the realization of the harmful act, In order to facilitate the realization of the harmful act, the third party can rely on the type of contractual obligation according to **Obligation of Result and Mean**, and the intentional violation of the obligation towards the third party can also be considered intentional. Since the claim for damages caused to a third party due to breach of contractual obligation is always a matter of dispute and in Iranian law, in many cases, the law is silent and the judicial procedure has not dealt with it much, by using comparative law, it can be considered the capacity to accept the idea of privity of contractual fault in the laws of this country and consider it reasonable and in line with the needs of the society.

Funding

There is no funding support.

Authors' contribution

Authors contributed equally to the preparation of the manuscript.

Conflict of interest

Authors declare no conflict of interest.

علمی پژوهشی

تاملی در مفهوم نسبیت تقصیر در قراردادهای با مطالعه تطبیقی در حقوق انگلستان و فرانسه

علیرضا یزدانیان^۱، نورا احسانگر^{۲*}

^۱ دانشجوی گروه حقوق، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.
^۲ دکتری حقوق خصوصی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

[20.1001.1.24237566.1403.8.1.9.0](https://doi.org/10.22080/LPS.2023.25662.1534)

[10.22080/LPS.2023.25662.1534](https://doi.org/10.22080/LPS.2023.25662.1534)

چکیده

اصل «اثر نسبی قرارداد» یا اصل «نسبیت قراردادها» اصلی معروف در حقوق تعهدات بوده که در همه نظام‌های حقوقی، اصلی شناخته شده است. بر مبنای این اصل، تعهدات قرارداد بر ذمه‌ی طرفین عقد بوده و منافع نیز متعلق به طرفین است و تعهدی برای اشخاص ثالث ایجاد نمی‌کند. همچنانکه اشخاص ثالث نمی‌توانند انتظار سودی از قرارداد داشته باشند. اما اصل نسبیت تقصیر از حیث تاثیر نقض تعهد قراردادی بر حقوق اشخاص ثالث گویا اصلی خلاف این جهت است که این سوال قابل طرح است، اگر در قراردادی، تعهدات نقض شود و به شخص یا اشخاص ثالث خسارتی وارد آید، آیا این نقض پیمان از سوی طرفین قرارداد به عنوان یک تقصیر قابل استناد است؟ در حقوق فرانسه بحث نسبیت تقصیر قراردادی مطرح شده و در حقوق انگلستان بررسی برخی از آراء، نشان‌دهنده تمایل این نظام حقوقی به طرح این مساله است که در این مقاله با مطالعه تطبیقی در حقوق ایران طرح می‌شود. به نظر می‌رسد تقصیر قراردادی، مفهومی نسبی دارد و به‌رغم اصل نسبیت قرارداد، این مزیت برای ثالث وجود دارد که به نقض تعهد قراردادی برای مطالبه خسارت استناد کند.

تاریخ دریافت:

۰۳ تیر ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۳۱ تیر ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:

۱۹ مرداد ۱۴۰۲

کلیدواژه‌ها:

قرارداد، تعهد، نسبیت تقصیر، شخص ثالث، مسئولیت.

* نویسنده مسئول: نورا احسانگر

آدرس: دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایمیل: Noora_ehsangar@yahoo.com ایران.

۱ مقدمه

نسبیت تقصیر قراردادی قابل طرح است، این پرسش‌ها را به ذهن متبادر می‌کند که آیا شخص ثالث قابلیت استناد به تقصیر قراردادی مطرح بین طرفین قرارداد را در دعوای مسئولیت مدنی دارد؟ آیا نوع تعهدات قراردادی طرفین به ویژه تعهد به وسیله و تعهد به نتیجه بودن تعهدات قراردادی، صرفاً در روابط طرفین قرارداد تاثیرگذار است یا شخص ثالث حین اثبات عنصر فعل زیان‌بار به عنوان یکی از ارکان مسئولیت مدنی می‌تواند با احراز نوع تعهد به آن استناد نماید؟ همچنین آیا نقض عمدی و غیرعمدی قرارداد، در توصیف تقصیر نسبت به ثالث به عمدی و غیرعمد تاثیر دارد یا خیر؟ به عبارتی در صورت نقض عمدی قرارداد، آیا این تقصیر نسبت به ثالث نیز عمدی محسوب می‌شود؟

از نظر تطبیقی در حقوق فرانسه این ایده در سطح دکترین مطرح شده و این ایده دکترینی (Jourdain, 2001:893) بر رویه قضائی بی-تاثیر نبوده است. (Pellicier, 2023: 1) دیوان عالی فرانسه در رای ۶ اکتبر ۲۰۰۶ به این نکته تصریح کرد که «شخص ثالث قرارداد ممکن است بر اساس مسئولیت غیرقراردادی به نقض قرارداد استناد کند در صورتی که این نقض موجب خسارت او شده باشد»^۲ و چنین ایده‌ای در ۱۳ ژانویه ۲۰۲۰ در دیوان عالی فرانسه^۳ تکرار شد. در حقوق انگلیس، به‌رغم عدم تصریح به ایده‌ی نسبیت تقصیر قراردادی، آرای متعددی در خصوص امکان استناد شخص ثالث به نقض تعهدات قراردادی جهت مطالبه زیان‌های وارده وجود دارد که حسب نوع ضرر، نوع تعهد، نوع رابطه و... منتهی به نتایج متفاوتی شده است (Deakin & Markesini, 2019; Peel, 2015:1238).

گسترش روز افزون قراردادها در روابط اجتماعی سبب گردیده، آثار برخی از آنها، محدود به طرفین قرارداد نباشد و نقض برخی تعهدات قراردادی علاوه بر طرفین قرارداد، حقوق اشخاص ثالث را متاثر نماید. در چنین قراردادهایی با آثار فراقراردادی، طرفین قرارداد اعم از شخص حرفه‌ای یا عادی، علاوه بر تعهدات قراردادی، مطابق تکلیف عام مراقبت و احتیاط باید به تکالیف عرفی و قانونی خود عمل کرده و تمسک به اصل نسبی بودن قراردادها، مجوز نادیده انگاشتن حقوق ثالث نبوده و همواره مراعات حقوق ثالثی که به نحوی از انحا متاثر از تعهدات قراردادی می‌گردد در قالب قاعده عام عدم اضرار به غیر، به صورت تکالیف عرفی و قانونی در کنار تعهد قراردادی بر عهده طرفین قرارداد است.

در فرض مساله، تاثیر قرارداد بر اشخاص ثالث بیشتر در حالت نقض قرارداد رخ می‌دهد. ممکن است طرف یا طرفین قرارداد با نقض عامدانه یا سهل‌انگارانه تعهد قراردادی خود، سبب ورود ضرر به ثالث شوند.^۱ در این راستا تقصیری که یک طرف قرارداد مرتکب شده و نسبت به وی تقصیر قراردادی محسوب می‌گردد، سبب ورود خسارت به اشخاص ثالث می‌شود.

از این روی، با توجه به اینکه مسئولیت مدنی طرف قرارداد در مقابل ثالث، تابع مسئولیت قهری است، نقض تعهد قراردادی نسبت به ثالث می‌تواند یک واقعه حقوقی محسوب شود که ثالث به عنوان فعل زیان‌بار برای مطالبه‌ی خسارت از متعهد ناقض به آن استناد کند. این امر که تحت عنوان ایده

۱. برای مثال اشتباه حسابدار در محاسبه دارایی شرکت، سبب ورود ضرر به طرف‌های معامله با شرکت گردد.

۲ Cour de cassation, Assemblée plénière, 6 octobre 2006, N° de pourvoi : 05-13.255, Publié au bulletin, Bull. 2006, Ass. plén, n° 9, p. 23: «Mais attendu que le tiers à un contrat peut invoquer, sur le fondement de la responsabilité délictuelle, un manquement contractuel dès lors que ce manquement lui a causé un dommage».

۳. Cour de cassation, Assemblée plénière, 13 janvier 2020, 17-19.963, Publié au bulletin, N° de pourvoi : 17-19.963, « que le tiers à un contrat peut invoquer, sur le fondement de la responsabilité délictuelle, un manquement contractuel dès lors que ce manquement lui a causé un dommage ».

قراردادی باشد (Deakin & Markesini, 2019; Peel, 2015:1238). یعنی اگر به تعهدات قراردادی عمل نشود، در واقع قاعده عام عدم اضرار نیز نقض شده است، بر اساس ایده نسبیت تقصیر قراردادی در حقوق تعهدات، تقصیر متعهد در برابر ثالث باید با توجه به موقعیت ویژه‌ای که قرارداد ایجاد می‌کند بررسی شود. بدین معنا که در شناسایی تقصیر متعهد در برابر ثالث، نمی‌توان تعهدات قراردادی را نادیده گرفت چراکه قرارداد، وضعیت حقوقی جدیدی را ایجاد می‌کند و تعهداتی را برای طرفین به وجود می‌آورد که در شناسایی نقض تعهد عام مراقبت در انجام تعهدات قراردادی موثر است.

بنابراین مفهوم نسبیت تقصیر را می‌توان چنین بیان کرد که: «در صورتی که عدم انجام تعهدات قراردادی، سبب زیان متعهدله شود، تقصیر قراردادی محسوب می‌گردد و اگر سبب خسارت شخص ثالث گردد در رابطه با زیان‌دیده، تقصیر غیرقراردادی به حساب می‌آید» (یزدانیان، ۱۳۹۵: ۲۱۷).

ثمره‌ی طرح مسئله این است دعوی ثالث علیه فاعل زیان طبق قواعد عمومی مسئولیت قهری و بدون لحاظ قرارداد مستلزم اثبات تقصیر فاعل و قابلیت استناد خسارت به رفتار خوانده است اما در صورت امکان استناد ثالث به نقض تعهد قراردادی، اگر تعهد مندرج در قرارداد، تعهد به نتیجه باشد، صرف عدم انجام تعهد، می‌تواند تقصیر باشد و اثبات رفتار خلاف سلوک انسان متعارف، نیاز نیست (این امر از مواد ۲۲۷ و ۲۲۹ قانون مدنی (ق.م) بر می‌آید که مواد مزبور از مواد ۱۱۴۷ و ۱۱۴۸ قانون

قراردادی و قهری اگرچه در یک معنا، هر دو تعهد به جبران ضرر وارده به دیگری هستند، اما از جهاتی متفاوت می‌باشند. در حقوق تعهدات، مسئولیت مدنی قهری منوط به وجود یک تعهد و الزام است که مصنوع قانون، عرف و آداب و رسوم بوده و ارادی نمی‌باشد و از قبل بر افراد تحمیل شده که این امر در حقوق انگلیس تحت عنوان وظیفه مراقبت و در حقوق ایران و فرانسه به عنوان تکالیف قانونی (قاعده عام عدم اضرار به غیر) بحث شده است.

در حقوق ایران به دلیل نو پیدا بودن ایده نسبیت تقصیر قراردادی، نه تنها در متون فقهی اشاره‌ای به آن نشده بلکه در آثار حقوقی نیز جز انگشت‌شمار، طرح نگردیده است و نگاشته‌ای مستقل که به بررسی مفهوم و آثار آن به‌طور کامل پرداخته باشد، مشاهده نشده است.

در این نوشتار که به شیوه توصیفی-تحلیلی به رشته تحریر درآمده، ضمن بیان مفهوم ایده نسبیت تقصیر قراردادی و کارکرد آن، به بررسی رویکرد حقوق انگلیس و فرانسه با تطبیق آن بر حقوق ایران پرداخته شده است.

۲ مفهوم ایده نسبیت تقصیر قراردادی

ایده‌ی نسبیت تقصیر قراردادی در خصوص تاثیر رابطه‌ی قراردادی بر مسئولیت مدنی طرف قرارداد در مقابل اشخاص ثالث و امکان استناد شخص ثالث به نقض تعهد و تقصیر قراردادی متعهد است. معمولاً متعهد علاوه بر تعهدات قراردادی که در قالب بندها و شروط عقد می‌گنجد، دارای تکالیف عرفی و قانونی^۱ در برابر ثالث نیز می‌باشد که در چارچوب قاعده‌ی عام عدم اضرار به غیر قرار می‌گیرد. بنابراین مساله قابل طرح این است که آیا شخص ثالث به جای استناد به صرف نقض تکالیف عرفی و قانونی مطابق قواعد عمومی مسئولیت قهری، می‌تواند با اثبات نقض تعهدات قراردادی توسط متعهد قرارداد، یعنی نقض بندها و شروط خاص قرارداد، تقصیر متعهد را به‌عنوان یک شخص حرفه‌ای اثبات کند؟ در پاسخ می‌توان گفت از آنجاکه نقض تکالیف عرفی و قانونی در مواردی می‌تواند ناشی از نقض تعهدات

^۱ پذیرش این امر دور از ذهن نیست که نقض تعهد قراردادی می‌تواند همزمان نقض تکلیف قانونی و از موجبات مسئولیت قهری نیز تلقی گردد و برای ثالث قابل استناد باشد. چرا که در روابط اجتماعی، تعهدات اشخاص، محصور به تعهدات قراردادی نیست و شهروندان دارای وظایف و الزامات دیگری نیز هستند که ریشه در اراده انشائی آنها ندارد و از طرف قانونگذار بر آنها تحمیل شده تا از این رهگذر به رفتارهای اجتماعی افراد، نظم بخشیده شود. از همین رو مسئولیت مدنی

تقصیر غیرقراردادی و از موجبات مسئولیت قهری تلقی شود. اما این امر که آیا نوع تعهد طرفین قرارداد نسبت به یکدیگر حسب به وسیله و یا به نتیجه بودن تعهد، صرفاً محدود به روابط آنها است یا ثالث نیز امکان استناد به آن را در مسئولیت قهری دارد، نیازمند بررسی است. از آنجاکه از نقض تعهد قراردادی ممکن است به شخص یا اشخاص ثالث ضرر وارد شود، بدو لازم است شرطیت تقصیر در مسئولیت قراردادی جهت احراز تقصیر قراردادی و به عبارتی تحقق تخلف مورد بررسی قرار گیرد و سپس تاثیر نوع تعهدات قراردادی از حیث تعهد به- وسیله و یا نتیجه، بر احراز فعل زیان‌بار تبیین گردد.

۳/۱ تحلیل شرطیت تقصیر در مسئولیت قراردادی

بسیاری از حقوقدانان انگلیسی معتقدند که در مسئولیت ناشی از تخلف از اجرای تعهد، اثبات

Article 1218 Il y a force majeure en matière contractuelle lorsqu'un événement échappant au contrôle du débiteur, qui ne pouvait être raisonnablement prévu lors de la conclusion du contrat et dont les effets ne peuvent être évités par des mesures appropriées, empêche l'exécution de son obligation par le débiteur. Dernière modification du texte le 09 octobre 2016 - Document généré le 28 octobre 2016 - Copyright (C) 2007-2016 Legifrance Si l'empêchement est temporaire, l'exécution de l'obligation est suspendue à moins que le retard qui en résulterait ne justifie la résolution du contrat. Si l'empêchement est définitif, le contrat est résolu de plein droit et les parties sont libérées de leurs obligations dans les conditions prévues aux articles 1351 et 1351-1.

Article 1351 L'impossibilité d'exécuter la prestation libère le débiteur à due concurrence lorsqu'elle procède d'un cas de force majeure et qu'elle est définitive, à moins qu'il n'ait convenu de s'en charger ou qu'il ait été préalablement mis en demeure.

³. Cour de cassation, Assemblée plénière, 6 octobre 2006, N° de pourvoi : 05-13.255, Publié au bulletin, Bull. 2006, Ass. plén, n 9, p. 23: «Mais attendu que le tiers à un contrat peut invoquer, sur le fondement de la responsabilité délictuelle, un manquement contractuel dès lors que ce manquement lui a causé un dommage».

مدنی فرانسه (ق.م.ف) مصوب ۱۸۰۴ فرانسه^۱ اقتباس شده‌اند که در اصلاحات سال ۲۰۱۶ ماده‌ی ۱۱۴۷ به مواد ۱۲۱۷، ۱-۱۲۳۱ و ماده‌ی ۱۱۴۸ به مواد ۱۲۱۸ و ۱۳۵۱ تغییر یافته‌اند^۲.

رویه‌ی قضایی فرانسه در این موارد با تکیه بر اصل قابلیت استناد قرارداد در رابطه با اشخاص ثالث چنین مقرر کرده است که اشخاص ثالث می-توانند به عدم اجرای قرارداد استناد کرده و تقصیر مزبور برای آنها، تقصیر غیرقراردادی است^۳.

۳ تاثیر نوع تعهد قراردادی (تعهد به وسیله و تعهد به- نتیجه) بر مسئولیت قهری

بر پایه ایده‌ی نسبت تقصیر قراردادی، آنچه در روابط قراردادی طرفین، نقض عهد و تقصیر محسوب می‌گردد ممکن است در ارتباط با ثالث نیز

¹. Art. 1147 Créé par: Loi 1804-02-07 promulguée le 17 février 1804 Le débiteur est condamné, s'il y lieu, au paiement de dommages et intérêts soit à raison de l'inexécution de l'obligation, soit à raison du retard dans l'exécution, toutes les fois qu'il ne justifie pas que l'inexécution provient d'une cause étrangère qui ne peut lui être imputée, encore qu'il n'y ait aucune mauvaise foi de sa part.

Art. 1148 Créé par : Loi 1804-02-07 promulguée le 17 février 1804 Il n'y a lieu à aucuns dommages et intérêts lorsque, par suite d'une force majeure ou d'un cas fortuit, le débiteur a été empêché de donner ou de faire ce à quoi il était obligé, ou a fait ce qui lui était interdit.

². Article 1217 La partie envers laquelle l'engagement n'a pas été exécuté, ou l'a été imparfaitement, peut : -refuser d'exécuter ou suspendre l'exécution de sa propre obligation ; -poursuivre l'exécution forcée en nature de l'obligation ; -solliciter une réduction du prix ; -provoquer la résolution du contrat ; -demander réparation des conséquences de l'inexécution. Les sanctions qui ne sont pas incompatibles peuvent être cumulées ; des dommages et intérêts peuvent toujours s'y ajouter.

Article 1231-1 Le débiteur est condamné, s'il y a lieu, au paiement de dommages et intérêts soit à raison de l'inexécution de l'obligation, soit à raison du retard dans l'exécution, s'il ne justifie pas que l'exécution a été empêchée par la force majeure.

در حقوق ایران در رابطه با شرطیت تقصیر در مسئولیت قراردادی به طور کلی دو نظر وجود دارد:

۱- عده‌ای بر این باورند که در مسئولیت قراردادی، تقصیر شرط نیست (مسئولیت مطلق) و در توجیه آن آورده‌اند: «با توجه به اینکه قانون مدنی در مبحث مسئولیت قراردادی از تقصیر متعهد سخنی به میان نیاورده و در مقابل موارد معافیت متعهد را برشمرده، بنابراین در حقوق ایران، تقصیر در ایجاد مسئولیت قراردادی شرط نیست» (عدل، ۱۳۸۵: ۱۳۴). این نظر از این جهت قابل نقد است که هرچند در قانون مدنی در مقررات مربوط به مسئولیت قراردادی بحثی از تقصیر نشده، اما به عهدشکنی اشاره شده است که می‌توان عمل قابل سرزنش را از آن استنباط نمود. حال آنکه در مسئولیت مطلق، تقصیر و خطا شرط نیست. در حقوق انگلیس نیز این نظر پذیرفته شده است و حتی اثبات بی‌تقصیری متعهد جهت رهایی وی از مسئولیت کفایت نمی‌کند (Treitel, 2003: 337). همچنان که در فرانسه اثبات فقدان تقصیر کفایت نمی‌کند و برای رهایی از مسئولیت لازم است متعهد، فورس مازور را به اثبات رساند (Benabant, 2016: 300).

۲- عده‌ای دیگر قائل به شرطیت تقصیر در مسئولیت قراردادی هستند که در این خصوص، دو نظر ارائه شده است:

نظر اول اینکه نقض عهد به عبارتی صرف عدم انجام تعهد، تقصیر است خواه عدم انجام از روی عمد باشد خواه با اهمال و مسامحه. در نتیجه زیان‌دیده (متعهدله) نیازی به اثبات تقصیر ندارد، اما فاعل فعل زیان‌بار (متعهد) برای رهایی از مسئولیت باید علت خارجی را به اثبات برساند (یزدانیان،

تقصیر متعهد شرط نیست و صرف اثبات اجرا نشدن برای مسئولیت کافی است^۱. از این نوع مسئولیت به مسئولیت محض یا مطلق^۲ تعبیر می‌شود که در مقابل مسئولیت ناشی از اهمال و سهل‌انگاری^۳ قرار دارد. بنابراین طبق این نوع از مسئولیت، اثبات حسن نیت و عدم ارتکاب تقصیر، شخص را از مسئولیت مبری نمی‌کند. چنانکه در مورد تعمیرکار، پیمانکار ساختمان و تولیدکنندگان کالا نیز به همین شیوه رفتار می‌شود. البته طبق قانون تهیه‌ی کالا و خدمات مصوب ۱۹۸۲، شخصی که در جریان یک عمل تجاری، خدماتی ارائه می‌کند به طور ضمنی متعهد است مراقبت معقول و در حد متعارف را اعمال نماید. از این مقرر، نویسندگان حقوقی انگلیس، مسئولیت مبتنی بر تقصیر را استنباط کرده‌اند. نتیجه اینک از نظر حقوقدانان انگلیسی اصولاً مسئولیت ناشی از تخلف از اجرای تعهد، یک مسئولیت بدون تقصیر به‌شمار می‌رود و صرفاً قوه قاهره، متعهد را از مسئولیت مبری می‌کند^۴ (Treitel, 1984: 75 & 259).

در حقوق فرانسه نیز این ایده‌ی مطرح شده که مسئولیت قراردادی، مسئولیتی مطلق است و نیازمند اثبات تقصیر نمی‌باشد (Du Chambon, 28: 2014). این در حالی است که علی‌رغم ظهور تئوری‌های متعدد در حقوق فرانسه هنوز تئوری تقصیر به عنوان تئوری بنیادین نقشی در حد قانون اساسی دارد (Jourdain, 2011: 4). با وجود این، حق به جانب اندیشمندانی است که در مسئولیت مدنی قراردادی معتقد به لزوم تقصیر هستند هر چند احراز تقصیر در قراردادها تابع حکم واحدی نیست و حسب نوع تعهد یعنی تعهد به نتیجه یا وسیله متمایز است (Carbillac, 2016: 141).

به بیماری تیفوئید مبتلا شد، چنین استدلال شد که فروشنده، قرارداد را نقض کرده است، هرچند که تمام احتیاط‌های لازم را برای اطمینان پیدا کردن از سالم بودن شیر، به‌کار بسته است و به این ترتیب فروشنده محکوم گردید.

^۱ مسئولیت خریدار به پرداخت ثمن و فروشنده به تحویل مبیع در صورت نقض تعهد، محض است (Peel, 2015: 1511).

^۲ Strict Liability

^۳ Tort of negligence

^۴ به عنوان نمونه در پرونده Forst v. Aylesbury co. Ltd. که خریدار شیر آلوده به میکروب تیفوئید در اثر نوشیدن آن

۳،۲ تاثیر نوع تعهد قراردادی بر احراز فعل زیان‌بار

در حقوق انگلیس در مواردی که موضوع قرارداد، تامین کالا باشد، تعهد تامین‌کننده به تامین کالا، تعهد به نتیجه است (Peel, 2015: 1513). با تصویب قانون حمایت از مصرف‌کننده مصوب سال ۱۹۸۷، مسئولیت تولیدکننده بر مبنای مسئولیت محض قرار گرفت. مطابق این مبنا صرف وجود رابطه‌ی سببیت میان عیب کالا و ضرر برای تحقق مسئولیت کافی است و وجود رابطه‌ی قراردادی میان خواهان و خوانده و یا اثبات بی‌احتیاطی خوانده لازم نمی‌باشد.

در مواردی که قرارداد صرفاً برای ارائه خدمات باشد، مسئولیت اغلب مبتنی بر تقصیر است. تعهد شرکت‌های خدماتی یا تعمیراتی، تعهد به وسیله است و فقط وظایف مراقبتی را اعمال خواهند کرد. بنابراین قاعده کلی این است که قراردادهایی که بر اساس آن خدمات توسط افراد حرفه‌ای (مانند وکیل، معمار، حسابدار یا پزشک) ارائه می‌شود، فقط وظایف مراقبتی را بر آنها تحمیل می‌کند. گاهی شخصی که خدمات را ارائه می‌کند، به وضوح حصول نتیجه را تضمین نمی‌کند. این امر به ویژه در مورد وکیلی که برای طرح دعوی اقدام می‌کند واضح است، زیرا یکی از طرفین به طور اجتناب‌ناپذیر باید ضرر کند. همچنین است در مورد پزشک زیرا فردی که درمان پزشکی را ارائه می‌دهد معمولاً تضمین‌کننده موفقیت در آن نیست. تمام کاری که این افراد متعهد می‌شوند انجام خدمات وعده داده شده با دقت و مهارت متعارف است. همین امر در مورد معمار نیز صدق می‌کند تا جایی که او نظارت بر کار دیگران یا تامین مصالح توسط آنها را بر عهده می‌گیرد. در انجام این وظیفه نمی‌توان از او انتظار داشت که عملی بیشتر از مراقبت و مهارت حرفه‌ای متعارف، انجام دهد. اما در جایی که یک معمار نه در مورد نظارت، بلکه در مورد طراحی، مرتکب خطا

(۱۳۹۵: ۱۲۴ و ۱۲۶). به عقیده این عده از حقوقدانان: «تقصیر قراردادی همان عهدشکنی است و در حقیقت این دو مفهوم با همدیگر خلط شده‌اند» (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۸: ۷۶۰) و در توجیه آن آورده‌اند: «در قواعد مربوط به مسئولیت قراردادی نامی از تقصیر به معنای مرسوم خود برده نشده و همه جا سخن از نقض عهد است. به اضافه، اثبات بی‌تقصیری متعهد، آثار عهدشکنی را از بین نمی‌برد. او باید ثابت کند که حادثه خارجی و احترازناپذیر مانع از وفای به عهد شده است (مواد ۲۲۷ و ۲۲۹ ق.م.)» (کاتوزیان، ۱۳۹۰: ۲۶۵). بنابراین باید پذیرفت که عدم اجرای تعهد در نظر قانونگذار، خود، تقصیر است مشروط بر اینکه منسوب به متعهد باشد.

نظر دوم اینکه نقض عهد، تقصیر نمی‌باشد و فقط اماره بر تقصیر است. زیان‌دیده نیازی به اثبات تقصیر ندارد اما فاعل فعل زیان‌بار برای رهایی از مسئولیت باید خلاف این اماره یعنی بی‌تقصیری را با اثبات انجام امور متعارف ثابت نماید (یزدانیان، ۱۳۹۵: ۱۲۴ و ۱۲۶).

در حقوق ایران ظاهر مواد ۲۲۷ و ۲۲۹ ق.م. مخالف نظر اخیر است. زیرا اگر نقض عهد، اماره تقصیر به‌شمار رود، نباید اماره‌ای خلاف‌ناپذیر باشد، بلکه باید اثبات خلاف آن یعنی اثبات بی‌تقصیری یا اثبات عدم ارتکاب تقصیر ممکن باشد (طبق ماده‌ی ۱۳۱۲ ق.م). ولی ظاهر این مواد حاکی از این است که اثبات بی‌تقصیری سودی ندارد مگر علت خارجی ثابت شود (یزدانیان، ۱۳۹۵: ۱۲۴ و ۱۲۶؛ Colin, 1935: 183). پذیرش این نظر از آن جهت است که چنانچه معیار احراز تقصیر، عدم رفتار به مانند یک انسان متعارف باشد هر انسان متعارفی که پیمان می‌بندد به مفاد آن ملتزم است. لذا عهدشکنی و تخلف از قرارداد، خود تقصیر محسوب می‌شود. در حقوق فرانسه نیز همین تفسیر ارائه شده و عدم انجام تعهد خود تقصیر است نه اماره بر تقصیر (Jourdain, 2011: 16).

از نوع وسیله دانسته‌اند، دو فرض طرح گردیده است:

اگر تعهد قراردادی، تعهد به نتیجه باشد، مسئولیت محض حرفه‌ای در برابر ثالث به معنای تضمین نتیجه نیست که هر عدم دسترسی به نتیجه‌ای، ایجاد مسئولیت کند. در این مورد اثبات عیب خدمت مستلزم شناسایی موضوع قرارداد حرفه‌ای با طرف قرارداد و تعیین خدمت تعهد شده توسط حرفه‌ای است. نقض این تعهد برابر با عیب خدمت است که در عین حال که تقصیر قراردادی محسوب می‌شود به دلیل عیب خدمت می‌تواند از موجبات مسئولیت قهری نیز باشد که ثالث در فرض متحمل شدن زیان، امکان استناد به آن را بدون نیاز به اثبات تقصیر مدنی جهت مطالبه خسارت پیدا می‌کند.^۲

اگر تعهد قراردادی، تعهد به وسیله باشد، اثبات عیب خدمت مستلزم تجاوز حرفه‌ای از رفتار یک هم حرفه‌ای متعارف است. با توجه به اینکه وفق ماده ۲ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان، نقض تعهدات قانونی و عرفی نیز عیب خدمت است چون این تعهدات جزئی از همان تعهدات قراردادی بوده، در این فرض، نقض تعهد، هم به معنای عیب خدمت و هم تقصیر قراردادی است و وجه تمایزی بین آنها وجود ندارد. لذا مسئولیت حرفه‌ای در تعهد به وسیله با مسئولیت مبتنی بر تقصیر همخوانی دارد (بادینی و صرقی، ۱۳۹۷: ۳۹ و ۴۳). در فرانسه

می‌شود، موقعیت متفاوت است^۱ (Peel, 2015: 1514).

در اینجا به وضوح نسبیت تقصیر قراردادی مشهود است. به‌عنوان مثال رابطه بیمار و پزشک اصولاً نوعی رابطه قراردادی تلقی می‌شود که تعهدات قراردادی فراوانی ممکن است برای طرفین به‌ویژه برای پزشک به همراه داشته باشد. در این موارد با تقصیر پزشک و وارد شدن خسارت به بیمار، خود بیمار و یا خویشاوندان وی می‌توانند مطالبه خسارت وارد شده بر بیمار را کنند و این نوع مسئولیت تابع مقررات مسئولیت مدنی قراردادی است. اما در مواردی خویشاوندان، خسارت وارد شده بر بیمار را مطالبه نمی‌کنند بلکه خواهان جبران خسارتی هستند که بر خود آنها وارد شده است. مانند موردی که بر اثر تقصیر پزشک، پدری فوت کند و خویشاوندان، جبران خسارتی را مطالبه کنند که بر اثر فراق به ایشان وارد شده و در این راه به تقصیر پزشک استناد می‌کنند. به تعبیری زیان‌دیده به تقصیر ارتکاب یافته در قرارداد دیگران استناد می‌کند.

همان‌گونه که گفته شد در حقوق ایران بعضی از تعهدات قراردادی از نوع تعهد به نتیجه و برخی از نوع تعهد به وسیله است. همچنان‌که در فرانسه چنین تفکیکی بین تعهدات وجود دارد (Le Tourneau, 1998: 448). با لحاظ اینکه در مورد موضوع خدماتی، تعهدات حرفه‌ای در برابر عموم را

عجیب است که ایجاد این مسئولیت به وجود تعهد دیگری (یعنی به تامین مواد) بستگی داشته باشد که در رابطه با آنها تخلفی نبوده است (Peel, 2015: 1541).

^۲ برای مثال شخصی برای تعمیر بخاری، قراردادی با تعمیرکار منعقد می‌نماید اما تعمیر به‌صورت ناقص صورت می‌گیرد و در نتیجه، بخاری منفجر می‌گردد و به زن نطفه‌چی (شخص ثالث) که به خانه شخص آمده بود زیان وارد می‌شود یا سوزن‌بانی که وظیفه خود را مبنی بر تغییر سوزن انجام نمی‌دهد و بر اثر آن، قطار تصادف نموده و به اشخاص ثالث زیان وارد می‌شود.

^۱ از این دیدگاه حمایت قابل توجهی وجود دارد که معمار با طراحی یک سازه، «ضمانت مطلق» می‌دهد که برای مشتری خود مناسب است. بر این اساس، شخصی که در یک حرفه یا تجارت متعهد به طراحی و عرضه کالایی می‌شود، در قبال نقص آن کالا به‌طور کامل مسئول شناخته شده است. در واقع، برخی آرا حاکی از آن است که مسئولیت فقط در مواردی محض است که قرارداد، حاوی یک عنصر «تامین» و همچنین «خدمات» باشد. اما این محدودیت در وقوع مسئولیت محض ممکن است مورد تردید قرار گیرد. در برخی از نظریات مرتبط، هیچ نقصی در اجزاء یا مواد اولیه ادعا نشده است و در صورتی که خواننده به تنهایی مسئول نقص در خدمات باشد،

اشاره‌ای به قصد و عمل ارادی نیست و صرف عمل خلاف احتیاط و رفتار انسان متعارف حتی اگر ناشی از سهل‌انگاری و بی‌توجهی باشد، تقصیر محسوب شده است (بابایی، ۱۳۸۱: ۶۲؛ صفایی و رحیمی، ۱۳۹۹: ۱۶۴ و ۱۶۸) و ماده ۳۲۸ ق.م در ضمان نسبت به از بین بردن عین و منفعت نیز فرقی میان عمد و غیرعمد قائل نگردیده است. اگرچه قانونگذار به صورت حصری این افعال را احصا ننموده اما ملاک احراز تقصیر، تجاوز از تکالیف یا تعهد است و این تکلیف و تعهد گاهی به وسیله قانون یا قرارداد تعیین می‌گردد و گاه با ارجاع به انسان متعارف و محتاط. لذا لزومی به عمدی بودن تقصیر نیست اما قصد نتیجه و فعل (اضرار عمدی) و نقض مقررات و ارتکاب تخلف، خود تقصیر است (قاسم‌زاده، ۱۳۹۵: ۹۳).

فایده‌ی این تقسیم در حقوق انگلیس، آن است که قبح عمل شخصی که به صورت عمدی به دیگری زیان می‌زند این اقتضا را دارد تا میزان مسئولیت او با شخصی که صرفاً مرتکب تقصیر جزئی می‌شود متفاوت باشد. زیان‌زننده عمد مکلف است کلیه ضررهای حاصل از عمل خود را حتی اگر ضرر صرفاً اقتصادی باشد جبران نماید. بر همین اساس یکی از استثنائات اصل قابل جبران بودن ضرر اقتصادی در حقوق انگلیس، تحمیل عامدانه ضرر اقتصادی است. نمود دیگری از این منطبق در شرط قابل پیش‌بینی بودن ضرر وجود دارد. در حقوق انگلیس قابل پیش‌بینی بودن ضرر یکی از شرایط ضرر قابل جبران است. اما با این وجود، زیان‌زننده عمد، مسئول جبران خسارات غیرقابل پیش‌بینی ناشی از عمل خود نیز می‌باشد. در حقوق فرانسه نیز در موارد عمد، ضرورت قابلیت پیش‌بینی منتفی است و این امر نه تنها در دکتین (Carbillac, 2016: 148) بلکه در ماده‌ی ۱-۱۲۳۱ ق.م.ف نیز مورد تصریح قرار گرفته است.^۱ همچنین شرط عدم مسئولیت در فرض ارتکاب تقصیر عمدی موثر نیست. این مهم

نیز اثبات تقصیر در تعهدات به وسیله لازم است (Du Chambon, 2014: 47).

بنابراین نوع تعهدات قراردادی علاوه بر روابط طرفین قرارداد، می‌تواند بر تکلیف ثالث در اثبات عنصر فعل زیان‌بار از طریق سهولت در اثبات تخلف موثر باشد.

۴ تاثیر عنصر روانی زیان‌زننده بر مسئولیت

یکی از موضوعات قابل طرح در ایده نسبت تقصیر، تاثیر نقض عمدی و غیرعمدی تعهد قراردادی در توصیف تقصیر نسبت به ثالث است که آیا در صورت نقض عمدی قرارداد، این تقصیر نسبت به ثالث نیز عمدی محسوب می‌شود یا خیر؟

در حقوق انگلیس، ظهور مسئولیت بدون تقصیر در قالب مسئولیت محض، در مفهوم خطای مدنی نیز تحولاتی ایجاد نمود. در تعریف کنونی از مفهوم خطای مدنی نزد حقوقدانان معاصر کامن‌لا، خطای مدنی را نقض تکلیفی می‌دانند که اثر و پیامد آن، تجاوز به یکی از حقوق مورد احترام افراد باشد و در واقع هم نقض تکلیف و هم نقض حق، در تعریف نهایی از مفهوم خطای مدنی در کامن‌لا مشاهده می‌شود. ظهور مسئولیت محض در قرن بیستم موجب افزایش کثرت در مبانی مسئولیت مدنی در کامن‌لا گردید. تا پیش از آن، مسئولیت مدنی یا بر مبنای خطاهای عمدی بود یا مبتنی بر بی‌احتیاطی. ولی نظریه مسئولیت محض بر پایه نقی عنصر روانی (عمد یا بی‌احتیاطی) پدیدار گشت (Birks, 2000: 31).

در حقوق ایران در مواد ۹۵۱ تا ۹۵۳ ق.م، تخلف از رفتار متعارف و یا مأذون (قانونی یا قراردادی) که به صورت فعل (تعدی) و یا ترک فعل (تفریط) صورت می‌گیرد به عنوان تقصیر معرفی شده و در آن،

ont été prévus ou qui pouvaient être prévus lors de la conclusion du contrat, sauf lorsque l'inexécution est due à une faute lourde ou dolosive.

¹- Article 1231-3 Dernière modification du texte le 09 octobre 2016 - Document généré le 28 octobre 2016 - Copyright (C) 2007-2016 Legifrance Le débiteur n'est tenu que des dommages et intérêts qui

۵ امکان استناد ثالث به تقصیر قراردادی در دعوی مسئولیت مدنی

همانطور که گذشت اگر ثالث بخواهد با توسل به قواعد عمومی مسئولیت قهری و بدون لحاظ قرارداد، علیه فاعل زیان، طرح دعوا کند، باید تقصیر فاعل را طبق قواعد عام، به اثبات رساند. اما اگر بتواند به نقض تعهد قراردادی استناد کند، این ثمره را دارد که اگر تعهد مندرج در قرارداد، تعهد به نتیجه باشد، صرف عدم انجام تعهد، می‌تواند تقصیر باشد و نیازی نیست برای احراز فعل زیان‌بار، رفتار خلاف سلوک انسان متعارف به اثبات رسد. بر این اساس رویکرد حقوق کشورهای موضوع تطبیق مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۵/۱ رویکرد حقوق انگلیس

در حقوق انگلیس با انعقاد برخی از قراردادها ممکن است به لحاظ نوع رابطه‌ای که ایجاد می‌شود برای یکی از طرفین قرارداد، وظیفه مراقبت نسبت به اشخاص ثالث به وجود آید. نقض این وظیفه به شخص ثالث این امکان را می‌دهد که طرف قرارداد را به جهت بی‌احتیاطی تحت تعقیب قرار دهد. در شماری از آرا، مشاوران حرفه‌ای به علت بی‌احتیاطی در اجرای قرارداد در مقابل کسانی غیر از مراجعان بی‌واسطه خود، از باب مسئولیت مدنی مسئول شناخته شده‌اند و در مواردی این امکان به ثالث داده شده است تا به عدم مراقبت شخص حرفه‌ای در انجام تعهدات قراردادی استناد کند و خسارت وارده به خود را مطالبه نماید.

در این نظام حقوقی هر بی‌احتیاطی موجب مسئولیت مدنی نیست. اثبات مسئولیت ناشی از بی‌احتیاطی مستلزم احراز سه شرط است: وجود تکلیف احتیاط و مراقبت، نقض تکلیف مراقبت و

نشان‌دهنده‌ی نقش عمد در تعیین قلمرو مسئولیت است. اصولاً با بالاتر رفتن درجات تقصیر^۱، تمایل به توسعه قلمرو خسارت قابل جبران نیز بالاتر می‌رود. (Bussani, 2003 : 9).

در حقوق ایران نیز از تبصره‌ی ماده‌ی ۱۰۹ قانون آیین دادرسی مدنی، بند ۲ ماده‌ی ۴ قانون مسئولیت مدنی و ماده‌ی ۶۱ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری تأثیر عمد در قلمرو خسارت قابل جبران قابل ملاحظه است. چراکه از جمله اهداف مسئولیت مدنی، بازدارندگی از ایراد خسارت به دیگران و رعایت نُرْم‌های رفتاری و احترام نهادن به حقوق، تمامیت جسمانی و اموال دیگران است.

از آنجاکه قابلیت انتساب روانی در نظام حقوقی ایران و انگلیس، عنصر تقصیر محسوب نمی‌شود و صرف‌نظر از شرایط جسمی و روحی خطاکار، باید رفتار وی با رفتار انسان متعارفی که معیار تمیز خطاست، قیاس شود، در پاسخ به این سوال که آیا نقض عمدی قرارداد در برابر متعهدله می‌تواند به نوعی تقصیر عمدی در برابر ثالث نیز به حساب آید یا نه، می‌توان گفت در عمد، فاعل نه تنها اراده بر فعل دارد بلکه تحقق نتیجه را نیز اراده کرده است. متعهد با اراده خواستار این بوده تا نتیجه زیان‌بار برای متعهدله محقق شود. از آنجاکه پیش‌بینی زیان- دیده از شرایط مسولیت مدنی نیست، به نظر می‌رسد فعل زیان‌بار عمدی می‌تواند در مورد ثالث هم عمد به حساب آید. البته منوط به این که عرفاً بتوان بین نقض عهد عمدی و ورود خسارت به ثالث رابطه‌ی سببیت احراز نمود.

^۱ جهت مطالعه در مورد درجات تقصیر مراجعه شود به:

(صفایی و رحیمی، ۱۳۹۹: ۱؛ بادینی، عرب اسدی و غفاری، ۱۴۰۲: ۱۷۲).

;Harpwood, 2009: (Birmingham, 2014:16)
112).

در حقوق انگلیس به‌رغم تلاش برای ارائه‌ی ملاک کلی و معین، در عمل دادگاه‌ها در ترسیم وظایف مراقبت در برابر ضرر ناشی از سهل‌انگاری، محتاط بوده و بیشتر متمایل به اتخاذ رویکرد بررسی هر پرونده به‌صورت موردی هستند (Peel, 2020: 907; Burrows, 2016: 249. Gergen, 2006: 749).

در حقوق انگلیس با تصویب قانون حمایت از مصرف‌کننده مصوب سال ۱۹۸۷ که از اول مارس ۱۹۸۸ اجرا شد، همسو با دستورالعمل اتحادیه اروپا مصوب سال ۱۹۸۵، بسیاری از قواعد سنتی به‌جهت عدم سازگاری با نیازهای جامعه و عدالت، تغییر پیدا کرد و پاره‌ای از قواعد قراردادی از حوزه مسئولیت قراردادی خارج شد و در عرصه مسئولیت مدنی غیرقراردادی مطرح شد. در مورد امکان استناد ثالث به تقصیر قراردادی، در نظام عرضه‌ی کالا به جامعه-ی مصرف‌کنندگان، مسئولیت محض عرضه‌کنندگان کالا به عرضه‌کالای سالم از رابطه قراردادی فراتر رفته و به مسئولیت در برابر اشخاص ثالث تصریح شده است. (Hodges, 1993: 677) بنابراین اگر در نتیجه عیب کالا، خسارتی به ثالث وارد شود، وی با اثبات عیب کالا، امکان مطالبه خسارت را دارد و نیازی به اثبات تقصیر نمی‌باشد (Stephenson, 2000: 393).^۳ در این مورد نیز به نوعی گستره نسبی تقصیر قراردادی قابل مشاهده است.

ذکر این نکته مهم است که حتی در مواردی که مسئولیت مدنی موجب جبران می‌شود، همیشه ناشی از عواقب یک فعل یا ترک فعل ناشی از سهل‌انگاری است و نه صرف عدم انجام. (ترک فعل محض) امتناع ساده از اجرای قرارداد هرگز موجب

ورود ضرر (Van Boom, 2004: 11). مجموع دو عنصر اول و دوم را می‌توان در مقایسه نظام حقوقی ایران و فرانسه، تقصیر نامید.

برای آنکه روشن شود خواننده، این وظیفه را نقض کرده یا خیر، از یک‌سو به عنوان یک مساله حکمی و قانونی باید معلوم شود فردی در موقعیت و اوضاع و احوال خواننده، چگونه می‌بایست رفتار کند و چه انتظاری از او می‌رفته و از سوی دیگر به- عنوان مساله موضوعی بررسی شود که آیا عملکرد خواننده برخلاف انتظار بوده یا خیر^۱ (Harpwood, 2009: 129). در واقع یک قاعده یا حکم کلی و واحد که مؤید اصل تقصیر باشد وجود ندارد و از بررسی موردی خطاهای مدنی و قوانین مختلف می‌توان به‌وجود اصل مذکور پی برد. (Wacks, 2015: 47) در این راستا از جمع بعضی از آرای قضات انگلیس^۲ چنین برمی‌آید که خواهان برای احراز وجود تکلیف احتیاط و مراقبت باید سه شرط قابل پیش‌بینی بودن ضرر، رابطه سببیت نزدیک، منصفانه و متعارف بودن تحمیل تکلیف مراقبت بر خواننده را اثبات نماید (Deakin & Markesinis, 2019: 83). تصمیم‌گیری پیرامون وجود یا عدم وجود تکلیف مراقبت، وابسته به سیاست‌گذاری نظام حقوقی است. یکی از قضات در پرونده هدلی برن، بیان نمود: «میزان گستردگی قلمروی تکلیف مراقبت در بی‌احتیاطی، اساساً می‌بایست براساس ارزیابی دادگاه از مقتضیات اجتماعی برای جلوگیری از بی-دقتی دیگران تعیین شود». به‌عبارتی شرایط اخیرالذکر، مفاهیمی انعطاف‌پذیر، مبهم و تا حدی عاری از صراحت هستند که به‌عنوان ابزاری راهگشا برای دادگاه‌ها، جهت اعمال نتایجی مورد استفاده قرار می‌گیرند که از نظر آنها صحیح است و از طرح دعاوی بی‌شمار جلوگیری می‌نماید

به یکی از اعضای خانواده زیان برسد. مطابق قانون بیع مصوب ۱۸۹۳ و حتی قانون مصوب ۱۹۷۹، تنها طرف قرارداد می‌تواند طبق تعهد ایمنی فروشنده به وی مراجعه کرده و مطالبه خسارت کند اما طرف زیان‌دیده برای مطالبه خسارت باید از طریق مسئولیت غیرقراردادی مطالبه خسارت کند.

^۱ معیار مقایسه رفتار خواننده و انتظار از نحوه رفتار و عملکرد او در حقوق انگلیس، همانند نظام حقوقی ایران و نظام فعلی فرانسه، انسان معقول و متعارف است.

^۲ Hedley Byrne v Heller and Partners (1964)

^۳ به‌عنوان مثال ممکن است در یک کالایی که توسط یکی از اعضای خانواده خریداری شده به خود خریدار زیان نرسد ولی

طرح است. در این نهاد حقوقی متعهد یک قرارداد، اجرای تعهدات قراردادی خود را با قرارداد یا بدون قرارداد به شخص ثالثی واگذار می‌کند و شخص ثالث با عدم اجرای تعهدات سبب خسارت متعهدله قرارداد اول می‌گردد. در این مورد متعهدله قرارداد می‌تواند به متعهدله خود مراجعه کرده و مطالبه خسارت نماید. در این صورت اگر بین متعهد و ثالث قرارداد نباشد متعهدله در واقع به عدم اجرای قرارداد توسط متعهدله استناد کرده و بدون نیاز به اثبات تقصیر مطالبه خسارت می‌نماید. اگر هم ثالث با فعل زیان بار خود سبب ورود خسارت شده باشد در مقابل متعهدله، مسئولیت مدنی غیرقراردادی دارد. اما اگر متعهد بر مبنای قرارداد بین خود و ثالث اجرای تعهدات را به وی سپرده باشد، عدم اجرا توسط ثالث نوعی تقصیر قراردادی است که متعهدله قرارداد اول می‌تواند به آن استناد نماید (Saint & Jean, 2013: 48). در حقوق ایران نیز همین نظر قالب پذیرش است و ماده‌ی ۳۸۸ قانون تجارت (ق.ت) با این ایده قابل توجیه است. ماده‌ی ۳۸۸ ق.ت مقرر می‌دارد: «متصدی حمل و نقل مسئول حوادث و تقصیراتی است که در مدت حمل و نقل واقع شده اعم از اینکه خود مباشرت به حمل و نقل کرده و یا حمل و نقل‌کننده دیگری را مأمور کرده باشد بدیهی است که در صورت اخیر حق رجوع او به متصدی حمل و نقلی که از جانب او مأمور شده محفوظ است». نکته دیگر این‌که در مورد امکان استناد ثالث به تقصیر قراردادی در حقوق فرانسه نظر مساعدی وجود دارد (Jourdain, 2001:893). چنانچه به نظر دکترین، ثالث امکان استناد به نقض قرارداد را دارد و متعهد می‌تواند در برابر ثالث محکوم به جبران خسارت ناشی از نقض تعهدات قراردادی شود.^۲ (Malaurie et al., 2016: 322).

جبران خسارت شخص ثالث از طریق مسئولیت مدنی نمی‌شود (Stone, 2017: 149). هدف مسئولیت مدنی این نمی‌باشد که برخلاف قرارداد، خسارتی پرداخت شود زیرا در آن صورت امکان استفاده از مسئولیت مدنی به‌عنوان راهی برای دور زدن نسبیّت قرارداد، بسیار گسترش می‌یافت (Stone, 2017: 148).

در نتیجه در جایی که موضوع قرارداد با سهل‌انگاری انجام شده و موجب ضرر شخص ثالث می‌شود، شخص ثالث با رعایت شرایطی که ذکر شد می‌تواند به دلیل سهل‌انگاری اقامه دعوا کند به ویژه در مواردی که عملکرد سهل‌انگارانه باعث آسیب فیزیکی به ثالث یا دارایی او شده باشد. به‌عنوان مثال، با فرض وجود یک رابطه قراردادی بین «ج» و شرکت «الف» در رابطه با کالا، شرکت «الف» و شرکت «ب» قراردادی منعقد می‌کنند که براساس آن شرکت «ب» تعهد قراردادی پیدا می‌کند کالاهای متعلق به «ج» را به محل وی حمل کند. شرکت «ب» کالا را با سهل‌انگاری بارگیری می‌کند و کالا در حمل و نقل آسیب می‌بیند. در این شرایط، «ج» به‌راحتی می‌تواند علیه شرکت «الف» به دلیل نقض قرارداد طرح دعوا کند و شرکت «الف» نیز می‌تواند به شرکت «ب» مراجعه کند. اما اینکه آیا «ج» می‌تواند مستقیماً علیه شرکت «ب» طرح دعوا کند، پاسخ مثبت به‌نظر می‌رسد، مشروط بر اینکه «ج» در آن زمان در واقع مالک کالا باشد. شرکت «ب» معمولاً در رابطه با کالاها نسبت به «ج» تکلیف به مراقبت دارد. (Stone, 2017:146).

۵٫۲ رویکرد حقوق فرانسه

نسبت به مساله‌ای که اخیراً مطرح شد، در حقوق فرانسه این مساله تحت عنوان نهاد جدید «مسئولیت مدنی قراردادی ناشی از فعل غیر»^۱ قابل

envers l'utilisateur avec lequel il n'a pourtant pas contracté ; le locataire peut engager la responsabilité du constructeur de l'immeuble. Ici encore, ce qu'invoque la victime est une faute ; pour l'établir, il faut tenir compte du contrat et des obligations contractuelles violées ».

¹ La responsabilité contractuelle de fait d'autrui

² « Inversement, l'un des contractants peut être condamné envers un tiers à réparer les conséquences de la violation du contrat : le fabricant d'un produit dangereux engage sa responsabilité

۵٫۳ رویکرد حقوق ایران

در رابطه با امکان اقامه دعوا توسط ثالث متضرر از نقض تعهد قراردادی علیه متعهد ناقض جهت مطالبه خسارت، برخی معتقدند ثالث به جهت فقدان رابطه قراردادی با ناقض تعهد، امکان رجوع به متعهد و مطالبه خسارت از وی را ندارد (کاتوزیان، ۱۳۹۴: ۱۶۳) و برخی دیگر به دلیل اینکه تعهدی به نفع ثالث مقرر نگردیده قائل به عدم امکان رجوع به متعهد هستند (شهیدی، ۱۳۹۸، ۳۰۸). در بررسی نظر اخیر می‌توان گفت چنانچه مقصود نفی مسئولیت قراردادی متعهد در مقابل ثالث باشد می‌توان قائل به پذیرش آن نظر شد، اما اگر مقصود نفی هرگونه مسئولیت متعهد در مقابل ثالث باشد نظر مذکور قابل پذیرش نیست. زیرا اضرار به غیر، براساس مبانی مسئولیت مدنی قابل تعقیب است. در واقع هر شخصی به دیگری زیانی وارد نماید و مجوزی برای ورود زیان نداشته باشد ممکن است حسب مورد براساس قواعد، مسئول قلمداد گردد. در برخی از قوانین نیز به مسئولیت ناقض تعهد در قبال ثالث زیان‌دیده، تصریح گردیده است.^۱

وظیفه‌ی مراقبت، تاسیس خاص حقوق کامن‌لا است. در حقوق ایران تعهد به مراقبت از لحاظ نظری، مستقلاً مورد واکاوی قرار نگرفته اما در عمل همواره به عنوان یکی از عوامل موثر در شناسایی مهارت حرفه‌ای مورد توجه بوده است (بادینی، عرب اسدی و غفاری، ۱۴۰۲: ۱۷۲).

با توجه به تعریف ارائه‌شده از تقصیر توسط دکتربین، می‌توان به این امر قائل بود که تقصیر

موضوع مسئولیت قراردادی واجد مفهومی متفاوت از تقصیر غیرقراردادی نبوده و در هر دو مورد، تقصیر عبارت است از فعل خلاف رفتار انسان متعارف بدون آنکه نیاز به اهلیت و تمیز باشد (یزدانیان، ۱۳۹۵: ۲۱۳). به عبارتی یک قاعده‌ی رفتاری از انسانی متعارف، ملاک تقصیر است یعنی انسانی نوعی و انتزاعی. جامعه برای سلوک و رفتار شهروندان قواعدی را به‌طور صریح یا ضمنی تعیین می‌کند که تجاوز از آنها تقصیر به‌شمار می‌آید (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۹ الف: ۱۴۸؛ امیری قائم‌مقام، ۱۳۸۵: ۱۸۹).

مثال شایع، در رابطه با تقصیرهای شغلی و حرفه‌ای است که صاحبان حرف هنگام انجام حرفه خود، عمداً یا سهواً مرتکب می‌شوند. معیار انسان متعارف در مورد صاحبان حرف به جهت وجود دانش و تخصص، قیاس رفتار آنها با رفتار متعارف یک شخص متخصص در آن حرفه است (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۹ الف: ۱۵۵؛ ظفری و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۰۵) بنابراین می‌توان گفت تقصیر در این مفهوم در برابر متعهدله خاص قرارداد و اشخاص ثالث مفهومی یکسان می‌یابد و ثالث و متعهدله می‌توانند برای مطالبه خسارت به چنین مفهومی از تقصیر به-نحو یکسانی استناد کنند.

بر این مبنا، اگر موضوع قرارداد، ارائه‌ی خدمت باشد مطابق ماده‌ی ۲ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان^۲، تعهد حرفه‌ای به تحویل خدمت سالم، محصور به خریدار خدمت نبوده و در مقابل تمام اشخاص ثالث، این تکلیف وجود دارد (هاشمی،

۱. طبق ماده‌ی ۱۵۴ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت، بازرسی یا بازرسان با شرکت قرارداد دارند و در برابر شرکت متعهد هستند. حال اگر بازرسی، تعهدات خود را مبنی بر انجام بازرسی در شرکت انجام نداده یا به خوبی انجام ندهد ممکن است به اشخاص ثالثی که با اعتماد بر گزارش‌های بازرسان با شرکت قرارداد منعقد می‌نمایند زیان وارد گردد. به همین دلیل نیز مقنن مسئولیت بازرسی را در برابر اشخاص ثالث مقرر نموده است.

۲. کلیه‌ی عرضه‌کنندگان کالا و خدمات، منفرداً یا مشترکاً مسوول صحت و سلامت کالا و خدمات عرضه‌شده مطابق با ضوابط و شرایط مندرج در قوانین و یا مندرجات قرارداد مربوطه یا عرف در معاملات هستند.

۱. طبق ماده‌ی ۱۵۴ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت، بازرسی یا بازرسان با شرکت قرارداد دارند و در برابر شرکت متعهد هستند. حال اگر بازرسی، تعهدات خود را مبنی بر انجام بازرسی در شرکت انجام نداده یا به خوبی انجام ندهد ممکن است به اشخاص ثالثی که با اعتماد بر گزارش‌های بازرسان با شرکت قرارداد منعقد می‌نمایند زیان وارد گردد. به همین دلیل نیز مقنن مسئولیت بازرسی را در برابر اشخاص ثالث مقرر نموده است.

طبق قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۸۸/۷/۱۵، عرضه‌کنندگان کالا و خدمات در قبال خسارات

در حقوق انگلیس، پذیرش مسئولیت متعهد قراردادی که موضوع قرارداد را با سهل‌انگاری انجام داده در مقابل اشخاص ثالث، منوط به وجود تکلیف مراقبت، نقض تکلیف در نتیجه رفتار غیرمحتاطانه، ضرر و رابطه سببیت بین بی‌احتیاطی خواننده و ضرر وارده گردیده است. با استفاده از نتایج حقوقی به‌دست آمده در نظام‌های حقوقی مورد مطالعه و در مقام تطبیق، مشخص گردید از یک‌سو وظیفه مراقبت، تاسیس خاص حقوق کامن‌لا است. مجموع دو رکن اول و دوم را می‌توان در مقایسه با نظام حقوقی ایران و فرانسه، تقصیر نامید که معیار مقایسه رفتار خواننده و انتظار از نحوه رفتار و عملکرد او در حقوق انگلیس، همانند نظام حقوقی ایران و نظام فعلی فرانسه، انسان معقول و متعارف است. از سوی دیگر سه رکن اخیر، معادل شرایط مسئولیت در حقوق فرانسه و ایران است.

به نظر می‌رسد تاثیر نوع تعهدات قراردادی نسبت به ثالث از حیث بار اثباتی در دعوای مسئولیت قهری است بدین‌نحو که اگر از نقض تعهد قراردادی زبانی به ثالث وارد شود، ثالث به‌منظور سهولت در احراز فعل زیان‌بار می‌تواند به نوع تعهد قراردادی حسب تعهد به‌وسیله یا به‌نتیجه استناد کند. در این راستا با احراز رابطه سببیت بین نقض عهد و ورود خسارت به ثالث، نقض تعهد عمدی در برابر ثالث نیز می‌تواند عمد محسوب گردد. از آنجا که مطالبه خسارت وارده به ثالث ناشی از نقض تعهد قراردادی همواره محل اختلاف است و در حقوق ایران در بسیاری از موارد قانون، ساکت بوده و رویه قضایی هم کمتر به آن پرداخته است با بهره‌گیری از حقوق تطبیقی می‌توان به ظرفیت پذیرش ایده نسبییت تقصیر قراردادی در حقوق این کشور قائل بود و آن را معقول و منطبق با نیازهای جامعه دانست.

۱۳۸۹: ۷۲) چراکه خدمات حرفه‌ای، امری مستقل از تعهدات قراردادی متعهد نیست و عیب خدمات حرفه‌ای می‌تواند برابر با عدم انجام تعهدات قراردادی است و در صورت تخلف از آن، برای اثبات عیب خدمت، ثالث باید نقض تعهدات قراردادی، قانونی و یا عرفی را اثبات نماید که به این مهم در برخی قوانین تصریح شده است.^۱ چنانچه موضوع قرارداد، تولید و عرضه کالا باشد، در حقوق ایران به‌مانند انگلیس، مسئولیت محض عرضه‌کنندگان و تولیدکنندگان کالا از روابط قراردادی فراتر رفته و به مسئولیت در برابر اشخاص ثالث نیز تسری یافته است. بنابراین با ورود خسارت به ثالث ناشی از عیب کالا، اثبات تقصیر عرضه‌کننده و تولیدکننده در فرآیند تولید نیازی نیست و احراز عیب کالا کفایت می‌کند (بادینی و صرفی، ۱۳۹۷: ۴۰ و ۲۷).

۶ نتیجه

خاستگاه طرح نسبییت تقصیر قراردادی، حقوق فرانسه است. در حقوق انگلیس بدون تصریح به این ایده، برخی از آراء، دربردارنده مفاد آن می‌باشد. اصل نسبییت تقصیر از حیث تاثیر نقض تعهد قراردادی بر حقوق اشخاص ثالث ظاهراً اصلی خلاف اصل نسبییت قرارداد است که بر اساس آن، برای ثالث زیان‌دیده، امکان استناد به نقض تعهد قراردادی را فراهم می‌کند بدین‌نحوکه در فرض ورود ضرر به ثالث ناشی از نقض تعهدات قراردادی، ثالث جهت احراز فعل زیان‌بار به عنوان یکی از ارکان مسئولیت مدنی می‌تواند به نقض تعهد قراردادی استناد کند مشروط بر آنکه تعهد مذکور همزمان از تعهدات قانونی و یا عرفی نیز باشد. لذا نقض تعهد قراردادی توسط یکی از طرفین قرارداد می‌تواند به سود ثالث به‌عنوان واقعه‌ی حقوقی و از ارکان مسئولیت قهری تلقی شود و ثالث بتواند بدون نیاز به اثبات تقصیر جداگانه، مطالبه خسارت نماید.

^۱ ماده‌ی ۵۴ قانون تعزیرات، ماده ۶۷ قانون نظام صنفی، ماده‌ی ۹ قانون پیش‌فروش آپارتمان‌ها و ماده‌ی ۳ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان خودرو.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- Adel, Mustafa, (1995), *Civil Law*, Qazvin: Taha Publications. **[In Persian]**
- Amiri Qaim Maqam, Abdul Majid (2016) *Laws of Obligations*, Tehran: Mizan Publishing. **[In Persian]**
- Babaei, Iraj, (2001), Investigate civil rights element error responsibility in Iran, *Public Law Research Quarterly*, Vol. 4, pp. 49-91. **[In Persian]**
- Badini, Hassan; Arab Asadi, Taha; Ghafari, Amir, (1402), A Critical Appraisal of Effects of Different Levels of Negligence on Liability of Tortfeasors Under Iranian Law: A comparative Study, *Journal of Legal Studies*, Vol.15, pp. 167-200. **[In Persian]**
- Badini, Hassan; Sarfi, Majid, (2017), The Consideration of Possibility of Third Party's invocation To professional Contractual Commitments in the Civil Liability Dispute, *Comparative Law Review*, Vol. 9, pp. 25-46. **[In Persian]**
- Benabant , Alain, (2016) *Droit civil ,Les obligations*, 15.é.éd, Librairie général de droit et de jurisprudence, Montchrestien.
- Bermingham, V., Hodgson, J. & Watson, S. (2014). *Nutshells: Tort*. Sweet & Maxwell.
- Birks, P., (2000), Rights, wrongs, and remedies, *Oxford Journal of Legal Studies*, 20(1), pp. 1-37.
- Burrows, A. (2016). *A restatement of the English Law of Contract*. Oxford University Press.
- Bussani, M., Palmer, V. V., & Parisi, F., (2003), Liability for pure financial loss in Europe: An economic restatement. *Am. J. Comp. L.*, 51, 113.
- Cabrillac, R. (2016). *Droit des obligations*. 12é.éd. Dalloz.
- Colin, A. (1935). *Cours élémentaire de droit civil français* (Vol. 2).8é. éd. Paris. Librairie Dalloz.
- Deakin, S., & Markesinis, B. (2019). *Markesinis and Deakin's tort law*. Oxford University Press.
- Du Chambon, P. M. (2014). *Régime de la réparation : action en réparation. Les modes de preuve*". *JurisClasseur Responsabilité civile et Assurances*. Fasc. 223.
- Gergen, M. P., (2006), the ambit of negligence liability for pure economic loss, *Ariz. L. Rev.*, 48, 749.
- Harpwood, V. H. (2009). *Modern Tort Law*. 7thed. Routledge.
- Hashemi, Seyyed Ahmed Ali, (2009), *Domain of civil responsibility*, Tehran. Imam Sadiq University. **[In Persian]**
- Hodges, C. J. (Ed.). (1993). *Product liability: European laws and practice*. Sweet & Maxwell UK.
- Jafari Langroudi, Mohammad Jaafar, (2009), *Encyclopaedia of Civil and Business Laws: Laws of Obligations and Contracts*, Tehran: Ganj Danesh. **[In Persian]**
- Jourdain, P. (2001). *Relativité de la faute délictuelle : la complicité d'adultère n'est pas à elle seule une faute à l'égard de l'époux trompé*. *Revue trimestrielle de droit civil*, 893.
- Jourdain, P. (2011). *DROIT À RÉPARATION, Responsabilité fondée sur la faute, Notion de faute: contenu commun à toutes les fautes*.

- Jourdain, P. (2011). DROIT À RÉPARATION, Responsabilité fondée sur la faute, Notion de faute : contenu commun à toutes les fautes.
- Juris Classeur Responsabilité civile et Assurances, Fasc 120, 10.
- Katouzian, Nasser, (2014), Civil Law, General Rules of Contracts, Tehran: Publishing Company. **[In Persian]**
- Katouzian, Nasser, (2018), Introductory course of civil law: legal application of contract-performance, Tehran: Publishing Company. **[In Persian]**
- Le Tourneau, P., Cadiet, L. (1998). Droit de la responsabilité. 1é.éd. Dalloz.
- Malaurie, P., Aynès, L., & Stoffel-Munck, P. (2016). Droit civil, Les obligations, 8 é.éd, Editions juridiques associées, Défrenois.
- Peel, E. & Treitel, G. H. (2015). The law of contract. London: Sweet & Maxwell.
- Peel, Edwin. (2020). the Law of Contract: 15thed. Sweet & Maxwell.
- [Pellier](#)le(Jean-Denis). (2023). L'identité des fautes contractuelle et délictuelle : la Cour de cassation persiste et signe. Dalloz.
- Qasim-zadeh, Syed Morteza, (2015), Civil law-obligations and civil liability non-contractual, Tehran: Mizan publication. **[In Persian]**
- Safai, Seyyed Hossein; Rahimi, Habibullah, (2018), Civil liability (Non-Contractual Obligations), Tehran: Samit Publications. **[In Persian]**
- Safai, Seyyed Hossein; Rahimi, Habibullah, (2018), Comparative Civil Liability, Tehran: Shahr Danesh Institute of Legal Studies and Research. **[In Persian]**
- Saint-Pau, Jean-Christophe, (2013). DROIT à REPARATION Conditions de la responsabilité contractuelle Fait générateur Inexécution imputable au débiteur, JurisClasseur Responsabilité civile et Assurances.
- Shahidi, Mehdi, (2018), Civil law: effects of contracts and obligations, Tehran: Majd Publications. **[In Persian]**
- Stephenson, G. (2000). Sourcebook on Tort Law 2/e. Cavendish Publishing.
- Stone, R. & Devenney, J. (2017). The modern law of contract. Routledge.
- Treitel, G. H. (1984). An outline of the law of contract.
- Treitel, G. H. (2003). The Law of Contract: 11thed. London. Thomson Sweet & Maxwell.
- Van Boom, W. H. (2004). Pure Economic Loss-A Comparative Perspective.
- Wacks, R. (2015). Law: A very short introduction (Vol. 180). Oxford University Press.
- Yazdaniyan, Alireza, (2016), Civil law, law of obligations, general rules of civil liability with a comparative study in French law, Tehran: Mizan Publishing. **[In Persian]**
- Yazdaniyan, Alireza, (2018), Concept and effects of notice for performance (Mise en demeure) in law of obligations with Comparative Study in French Law, Journal of Legal Studies, Vol. 11, pp. 207-242. **[In Persian]**
- Zafari, Majdeh; Shahbazi Nia, Morteza; Abdali, Mehrzad; Sharifi, Seyyed Elhamuddin, (1402), Analysis of Conditionality or Preventiveness of Fault in Iranian and American contractual liability, Journal of Legal Studies, Vol. 15, pp. 201-228. **[In Persian]**